

ZEDEN DELINQUENTEN

Analyse, begeleiding en resocialisatie

Onder redactie van Jaap A. van Vliet

Zedendelinquenten
Analyse, begeleiding en resocialisatie
Onder redactie van Jaap A. van Vliet

ISBN 978 90 8560 259 0

NUR 875

THEMA MKLD / JKVQ

BISAC SOC060000 / SOC004000

DOI 10.36254/978-90-8560-259-0

© 2024 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1 Dader en slachtoffer: een paar apart?	7
Jaap A. van Vliet	
2 Zedendelinquentie: prevalentie en trends	17
Jan Hendriks	
3 Is een dader ook een slachtoffer en schuilt in een slachtoffer ook een nieuwe dader?	25
Drs. Leonard (L.C.) van der Kolk Ad.	
4 Over de relatie tussen eengerelateerd en seksueel geweld	33
Janine Janssen & Hans Bentvelzen	
5 Met een ijsje bij oom op schoot	43
Wouter Bosma, Jeannette van der Meijde, Swanny Kremer	
6 De impact van het werken met plegers van seksueel geweld	57
Marije Keulen-de Vos	
7 Plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag	75
Jan Willem van den Berg en Floor Biesmans	
8 Reclasseren met zedendelinquenten in relatie tot middelenmisbruik	89
Vincent Grimbergen	
9 Vakmanschap in de behandeling van zedendelinquenten	107
Ruud van der Horst	
10 Circles of Support and Accountability (COSA) – Een werkzame aanpak voor het verminderen van zedenrecidive	119
Mechtild Höing, Jorg Willems en Netta Lazorgan	

11 <i>Naming and shaming</i> van zedendelinquenten: een beschermende of een risicofactor? Jan Hendriks	131
12 Gevangene van het verleden, maar voor hoe lang? Jaap A. van Vliet	147
13 De rol van de burgemeester en de gemeente bij de terugkeer van zedendelinquenten in de vrije samenleving Arjen Gerritsen	159
Over de auteurs	163

Dader en slachtoffer: een paar apart?

Een inleiding op dit boek

Jaap A. van Vliet

Tijdsbeelden

In de jaren vijftig was mijn vader pedagoog en directeur van een observatiehuis voor jongens in de lagerschoolleeftijd, op de grens van Loosdrecht en Hilversum. In een zekere nacht ging de telefoon en mijn vader kreeg te horen dat een van de jongens was weggelopen. Er werd een zoektocht op touw gezet, met name in het heidegebied tussen Loosdrecht en Hilversum, en na enige tijd werd de jongen gevonden. Hij lag dood en naakt, waarschijnlijk misbruikt, over de tak van een boompje.

Ik zeg: ‘waarschijnlijk misbruikt’, want over de precieze toedracht werd niet gesproken, in elk geval niet met mij. Maar hoe dan ook, het was voor mij in die tijd een confrontatie met beangstigende zaken waar ik tot dan toe geen weet van had gehad. Wat waren we vóór die tijd goed van vertrouwen!

Mijn broer en ik fietsten in die jaren dagelijks van huis naar onze school in Hilversum en bij voorkeur over de hei; dat was een stuk sneller en leuker dan over de verharde weg. Maar vanaf die nacht werden we gewaarschuwd en gemaand niet meer over de hei te fietsen vanwege de gevaarlijke mannen met slechte bedoelingen die zich daar zouden ophouden. Natuurlijk bleven we dat regelmatig toch doen en we hadden er nooit last van enge mannen. Maar toch, ik was sindsdien voortdurend alert.

Later werd mij natuurlijk ook duidelijk dat het concept van de enge man die je de bosjes in sleurt op zijn minst een vertekening is van de werkelijkheid. Inmiddels weet ik dat ten minste 75% van de zedendaders een bekende is van het slachtoffer.¹ Een ongemakkelijke waarheid die door velen in de samenleving liever niet wordt gezien.

Toen ik, jaren later, als maatschappelijk werker in de (gezins)voogdij werkte, nam ik deel aan een project waarin we trachtten, samen met de vertrouwensarts kinder-

1 Zie voor prevalentie en trends met betrekking tot zedendelicten hoofdstuk twee in dit boek.

mishandeling en universitair onderzoekers, een outreachende methodiek te ontwikkelen voor kinderen die thuis werden mishandeld (Van Vliet, 2011) en waarbij vaak ook sprake was van wat toen nog ‘incest’ werd genoemd, maar wat nu naar mijn mening duidelijker wordt benoemd als ‘seksueel misbruik binnen het gezin’ (Mulder, Cense & Van Berlo, 2023) Het was aanvankelijk schokkend om daar als jonge professional mee te worden geconfronteerd.²

Een paar jaar later ging ik werken in een tbs-kliniek. Als afdelingshoofd/behandelcoördinator begon ik met het lezen van de dossiers van de tien patiënten op mijn afdeling, daarna met dossiers van patiënten van andere afdelingen. Het viel mij op dat in de voorgeschiedenis van tbs-gestelden³ in nagenoeg alle gevallen sprake was van opeengestapelde problemen, volgens eerdere hulpverleners niet op de ‘juiste’ manier gestelde hulpvragen, door hulpverleners geconstateerde *ongemotiveerdheid* als reden om niets te doen en inadequate of niet uitgevoerde hulpverleningstrajecten (Van Vliet & Oei, 2006; Bransen e.a., 2003; Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2001). Dat beperkte zich niet tot gezinnen die zich aan de ‘onderkant van de samenleving’ bevonden. Mishandeling en seksueel misbruik door beide ouders, door opa, oma, oom, tante en met zowel jongens als meisjes kwamen in bijna alle dossiers en milieus voor, vaak al meerdere generaties. Door de psychiaters van de kliniek werd gesproken over ‘polymorf pervers’ gedrag; met de kennis van nu, lijkt mij, was dat een brede en weinigzeggende constatering. Maar de vraag was wat mij betreft wel: wie is hier nu dader, wie slachtoffer?

Later, als leidinggevende werkend bij de reclassering, werd in de jaren ’80 nog gesproken over de voor- en nadelen van seksuele relaties tussen volwassenen en kinderen en de vraag of deze, mits met instemming van ouders en kind, positieve kanten zouden kunnen hebben. Onder meer de boekjes ‘Gewoon bijzonder’, in 1970 uitgegeven door Humanitas (Zeldenrust e.a., 1970) en ‘Pedofiele relaties’ in 1983 uitgebracht door het Nisso (Möller, 1983) getuigen daarvan. ‘Dit boekje gaat over de liefdevolle pedofiele relatie’, wordt in de inleiding op het laatste boekje gesteld, maar het verder doorlezende blijkt het toch echt te gaan over wat wij nu verstaan onder pedoseksuele relaties, hoe goed destijds ook bedoeld.

In mijn reclasseringsteam spraken we rond 1984, in opdracht van de directie, over het positief omgaan met pedoseksualiteit met een pedoseksuele orthopedagoog,

2 Zie voor de impact van het werken met plegers van seksueel geweld hoofdstuk zes in dit boek.

3 In die jaren nog: tbr-gestelden.

die werkzaam was in een justitiële jeugdinrichting; een in deze tijd ondenkbare gebeurtenis. De grenzen van de seksuele omgang met minderjarigen zijn flink aangescherpt, stelt het rapport ‘*Gevangene van het verleden*’ uit 2014 over crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de vrije samenleving (Boone e.a., 2014); ‘pedofilie is in de samenleving bijna hét synoniem geworden van seksueel misbruik’, wordt in dat rapport gesteld.

De bovengenoemde boekjes heb ik destijds van de overdrachtelijke ‘brandstapel’ gered en bewaard omdat het naar mijn mening goed is de historie niet weg te gooien maar ervan te leren en ons te realiseren dat er in tijd en cultuur ontwikkelingen plaatsvinden; het is te gemakkelijk het verleden, de opvattingen van toen en de toenmalige professionals zonder meer te veroordelen.

Maar ik heb ook in de loop van de jaren de kentering meegemaakt, het doordringende besef dat het vaak niet gaat om gelijkwaardige relaties, maar om geweld in afhankelijkheidsrelaties.

- De psychiater-directeur die vele aan zijn zorg toevertrouwde meisjes misbruikte.
- De stiefmoeder die niet merkte dat haar man elke nacht het bed verliet om misbruik te maken van zijn dochter. Hoe kon ze het weten, ze had immers altijd oordopjes in?
- De opa die de vader was van zijn eigen kleinkind.
- De scheidsrechter die niet van de jonge voetballertjes kon afblijven.

Zij en vele anderen kwamen in die jaren voorbij en steeds weer moesten we ons bij het reclasseringsonderzoek, de gesprekken met de betrokkenen en bij de re-integratie, oriënteren op onze eigen morele opvattingen. Helaas, het systematisch toetsen van onze opvattingen door middel van Moreel Beraad, waar ik nu veelvuldig gebruik van maak, was in de jaren ‘80 en ‘90 nog niet ontwikkeld of in elk geval niet doorgedrongen tot de reclassering.⁴ Maar in de loop van de jaren is bij mij toch wel het besef blijven bestaan dat daderschap en slachtofferschap vaak een heel nauwe relatie hebben. Dat betekent niet het vergoelijken van onacceptabel en strafbaar gesteld gedrag, maar ik zag en zie het vooral als opdracht om te zoeken naar passende antwoorden aangaande re-integratie en de vraag hoe deze spiraal, van dader naar slachtoffer en verder, is te doorbreken⁵ (Van Vliet & Menger, 2015).

4 Zie voor uitleg en toepassing van het Moreel Beraad hoofdstuk vijf in dit boek.

5 Zie voor overwegingen ten aanzien het samengaan van dader- en slachtofferschap hoofdstuk drie in dit boek.

Re-integratie

Re-integratie van (ex-)delinquenten in het algemeen roept in de samenleving regelmatig flinke emoties op. Een vaak gehoorde opvatting is dat de gevangenis een soort hotel zou zijn waarin gedetineerden worden verwend en dat hun verblijf best wat onaangener gemaakt zou kunnen worden: dat zal ze leren! Over de tbs wordt nogal eens in dezelfde termen gedacht: gevaarlijke misdadigers zouden daar – ten onrechte als patiënt bestempeld – in de watten worden gelegd. En als deze ex-gedetineerden en tbs-gestelden dan vrijkomen, worden ze met voorrang aan werk en woonruimte geholpen, terwijl medeburgers die zich aan de wet houden het nakijken hebben. Slachtoffers, wordt vaak gedacht, dié hebben levenslang. Het lijkt zo logisch: wie de wet heeft overtreden, moet daarvan maar de lasten dragen. Maar is dat ook zo? Soms helpt het om uit te leggen dat ook ex-gedetineerden een vorm van levenslang hebben omdat ze onderdeel zijn van intergenerationele patronen en omdat hun omstandigheden tijdens en door de detentie erop achteruit zijn gegaan. En dat nazorg en (hulp bij) re-integratie ook bijdragen aan het welzijn van de samenleving. (Van Vliet, 2020)

Nog lastiger is het wanneer het gaat over zedendelinquenten die na een detentie of behandeling moeten terugkeren in de samenleving. Meer nog dan andere delinquenten worden zedendelinquenten gezien als mensen met verwerpelijk gedrag en de terugkeer van zedendelinquenten in de maatschappij, na een vrijheidsstraf of terbeschikkingstelling, leidt regelmatig tot gevoelens van onveiligheid en maatschappelijke onrust. Dit niet in de laatste plaats als er ook kinderen bij betrokken zijn. Vaak wordt, zoals hiervoor al gesteld, in de gedachten van buitenstaanders, iedere zedendelinquent gelijk gesteld met een pedoseksueel.

De commotie bij de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving lijkt een gegeven van de laatste decennia en wordt ook aangewakkerd door de opkomst van sociale media en films. Maar er zijn ook altijd wel mensen die begrijpen dat ook een veroordeelde zedendelinquent ergens moet wonen, dat iedereen een nieuwe kans verdient of dat het opjagen van de zedendelinquent de kans op een nieuw delict juist vergroot.

Bij de terugkeer van een ex-zedendelinquent zijn dan ook veel personen en partijen betrokken: het gevangeniswezen, een tbs-kliniek, de reclassering, de politie, soms actiegroepen en het openbaar bestuur en in het bijzonder de burgemeester van de gemeente waar de ex-zedendelinquent zich zal vestigen. Naast de gebruikelijke in-

formatie die door DJI⁶ vanuit de gevangenis wordt doorgegeven aan de gemeente is er ook een informatiestroom specifiek in de richting van de burgemeester.⁷

Als we zo, vanuit de verontruste samenleving naar de re-integratie van ex-zedendelinquenten kijken, ontbreekt vaak het inzicht in waar we in de realiteit mee te maken hebben. Er zijn vele vormen van strafbaar seksueel (grensoverschrijdend) gedrag. Hierbij staat niet altijd het seksuele aspect op de voorgrond, maar vaak gaat het om geweld in afhankelijkheidsrelaties. Er zijn, kortom, verschillende soorten delicten, verschillende soorten delictplegers en de mate van recidivegevaar kan na straf of behandeling behoorlijk zijn verminderd.⁸

Crisissituaties

In 2014 verscheen het hiervoor al genoemde onderzoeksrapport *Gevangene van het verleden*. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving' (Boone e.a., 2014). In dit rapport wordt, in navolging van de Engelse criminoloog Stanley Cohen, in verband met zedendelinquenten geschreven in termen als *folk devils* en *moral panic*. Deze begrippen zijn met name aan de orde als een ex-zedendelinquent vanuit de gevangenis of de tbs terugkeert in de vrije samenleving. Het gaat daarbij niet om stigmatiserende begrippen maar om een analyse van de huidige situatie. Volgens Cohen, stellen de onderzoekers, worden politici, beleidsmakers, bestuurders, burgers, enzovoort soms door paniek bevangen wanneer zij worden geconfronteerd met regelovertredingen van personen, zoals voetbalvandalen, drugsgebruikers, pedofielen of straatrovers, die zij als een ernstige bedreiging zien voor de samenleving (Boone e.a. 2014, p. 28). Hoewel dit onderzoek inmiddels een tiental jaar geleden is gepubliceerd en wellicht niet meer op alle onderdelen up-to-date, is de theorie en het begrip van de *moral panic* in het kader van dit boek interessant en relevant om kennis van te nemen. Daarom is mijn boekbespreking uit 2015 over dit onderzoek, waarin ook een samenvatting van het onderzoek, uit het tijdschrift *Sancties*, integraal als hoofdstuk in dit boek opgenomen⁹ (Van Vliet, 2015).

6 Dienst Justitiële Inrichtingen.

7 Zie voor verdere informatie over de rol van de gemeente en de burgemeester hoofdstuk dertien van dit boek.

8 Zie voor een verdere uitwerking van behandeling en vermindering van recidivegevaar hoofdstuk zeven in dit boek.

9 Met dank aan de redactie en uitgever van *Sancties*.

Verdere introductie op dit boek

Het voorgaande heeft de vraag naar de relatie dader-slachtoffer bij seksuele delicten naar ik hoop in een wat breder perspectief geplaatst. Maatschappelijke en professionele opvattingen over wat wel en niet voldoet aan ‘de norm’ en over wat toelaatbaar en acceptabel is, veranderen gedurende de tijd en de rol die de samenleving speelt bij het wel of niet accepteren van re-integratie van (behandelde) zedendelinquenten kan grote gevolgen hebben voor de betrokkenen, maar ook voor toekomstige wet- en regelgeving. In het onderzoek *Gevangene van het verleden* wordt in dit verband met betrekking tot de re-integratie gesteld: “De morele paniek is, met andere woorden, een korte maar krachtige reactie. De aandacht van het publiek, de media, enzovoort verdwijnt even snel als zij opkwam. *Maar de crisis laat wel blijvende voetafdrukken na, bijvoorbeeld in de vorm van uitbreiding van strafrechtelijke bepalingen of verhoging van wettelijke strafmaxima.*” (Boone e.a. 2014; p. 19. Cursivering van JvV). Naar ik verwacht geven de diverse hoofdstukken in dit boek voldoende nieuwe informatie en vormen ze aanleiding tot verdere reflectie op zedendelicten en zedendelinquenten en hun niet eenvoudige weg terug als geaccepteerd lid van de samenleving.

In diverse hoofdstukken in dit boek wordt vermeld dat de gemiddelde recidive van (behandelde) zedendelinquenten lager ligt dan van veel andere delinquenten. Tijdens en na het Congres Zedendelinquenten werd ik daarover aangesproken door een vertrouwensarts kindermishandeling en huiselijk geweld, die – vanuit haar ervaring – hier twijfels over heeft. Zij vermoedt dat er zo’n groot aantal zedendelicten en -delinquenten nooit onder de aandacht van justitie en behandelaars komt en dus niet wordt behandeld, dat van een lagere gemiddelde recidive niet zonder meer mag worden uitgegaan. Mogelijk is dit een gedachte die nadere exploratie verdient. De meeste hoofdstukken in dit boek zijn een bewerking van een presentatie die door de betreffende auteur werd gegeven op het hiervoor genoemde congres dat op 30 maart 2023 in Amsterdam werd gehouden. Daarnaast werden nog enkele auteurs uitgenodigd een hoofdstuk te schrijven over in dit verband relevante thema’s, zodat analyse, begeleiding en resocialisatie in dit boek optimaal aan bod komen.

- De laatste jaren lijkt steeds meer de indruk te ontstaan dat het aantal zedendelicten toeneemt. Dit heeft mede te maken met de opkomst van de #MeToo-beweging, waardoor steeds meer zaken aan het licht komen. Seksueel misbruik blijkt een wijdverbreid fenomeen en doet zich voor in alle lagen van de bevolking. Het misbruik maken van machtsverhoudingen speelt daarbij veelal een belangrijke rol. In *hoofdstuk twee* stelt **Jan Hendriks** de vraag of deze veronderstelde toename van zedendelicten ook blijkt uit de (officiële) cijfers die we

kennen. Hij beschrijft en onderbouwt de omvang en trends op het gebied van zedendelinquentie.

- De vragen ‘Is de dader niet net zo goed slachtoffer?’ en ‘In hoeverre ben ik als slachtoffer ook dader geworden?’ is ervaringsdeskundige **Leonard van der Kolk**, zelf slachtoffer van een zedendelict, zich gaan stellen toen hij tijdens zijn studie hoorde dat veel zedendelinquenten en misbruikplegers te maken hebben met parafiele en hyperseksuele stoornissen. In *hoofdstuk drie* reflecteert hij op de vraag: ‘Is iemand verantwoordelijk te houden voor wat hij door een (ernstige) psychische aandoening of stoornis heeft aangericht?’ Deze vraag werd versterkt toen hij zelf door een ernstige psychische aandoening een delict – geen zedendelict – gepleegd had en daarvoor werd ontslagen van rechtsvervolging vanwege volledige ontoerekeningsvatbaarheid.
- Geweld uit de naam van de familie-eer is in Nederland geen uitzonderlijk verschijnsel. Vaak speelt in conflicten in en tussen families seksualiteit en seksueel gedrag een belangrijke rol. Aan de hand van een op criminologische noties gebaseerde driedeling rond veroordeling van gedrag, beschrijven **Janine Janssen** en **Hans Bentvelzen** in *hoofdstuk vier* de complexiteit rond de beoordeling en veroordeling van seksueel geweld in de eercontext: er zijn seksuele gedragingen die binnen families in een eercontext als deviant beschouwd kunnen worden, alsmede ook in het recht en breed maatschappelijk.
- Moreel beraad kan ondersteuning bieden aan medewerkers bij het maken van complexe morele afwegingen. Moreel beraad faciliteert niet alleen het onderzoeken van de morele dimensie van het werk, maar ook het onderzoek naar de persoonlijke waarden van de medewerkers zelf. In *hoofdstuk vijf* richten **Wouter Bosma**, **Jeannette van der Meijde** en **Swanny Kremer** zich op een casus die past bij het thema van dit boek, namelijk mensen die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gepleegd. Aan de hand van deze casus laten zij het verloop zien van een moreel beraad en tonen zij aan dat regelmatige en gestructureerde gesprekken over morele afwegingen bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van deze afwegingen. Daarnaast vergroten deze gesprekken de bewustwording van morele vraagstukken op de werkvloer.
- Werk speelt een belangrijke rol bij hoe we ons fysieke, psychische en sociale functioneren ervaren. Het werk kan echter zowel een bron van tevredenheid als van stress zijn. Werkgerelateerde stress kan leiden tot klachten als vermoeid-

heid, spanning, prikkelbaarheid, labiliteit, concentratieverlies, slapeloosheid en uiteindelijk burn-out. Deze gevolgen worden vaak secundaire traumatische stress genoemd. Verschillende beroepsgroepen brengen verschillende stressoren met zich mee. In *hoofdstuk zes* worden door **Marije Keulen-de Vos** verklarende en beschermende factoren besproken voor secundaire traumatische stress bij professionals die betrokken zijn bij opsporing van seksueel geweld of bij de begeleiding of behandeling van personen die veroordeeld zijn voor het plegen van seksueel geweld. Vervolgens worden implicaties voor de praktijk besproken en aanbevelingen gedaan om dit cruciale onderzoeksgebied verder te brengen.

- Wat is de kans dat vrouwen of mannen met een verleden van seksueel grensoverschrijdend gedrag opnieuw in de fout gaan? Vermindert behandeling de kans op een terugval wat betreft seksueel grensoverschrijdend gedrag? En waar moet een behandeling aan voldoen om zoveel mogelijk succesvol te zijn in het voorkomen van recidive? In *hoofdstuk zeven* geven **Jan Willem van den Berg** en **Floor Biesmans** aan de hand van een casus uit hun praktijk mede op deze vragen een antwoord. Ook beschrijven ze de keuzes die zij samen met hun cliënt maakten in het verloop van de behandeling.
- De reclassering speelt een belangrijke rol bij de begeleiding en re-integratie van delinquenten, die in *hoofdstuk acht* in het kort wordt beschreven. Het reclasseren van zedendelinquenten in relatie tot middelengebruik brengt daarnaast een specifieke werkwijze met zich mee, stelt **Vincent Grimbergen** in dit hoofdstuk. De reclasseringswerker dient kennis te hebben over middelenmisbruik, verslavingsgedrag en verschillende soorten delinquente gedragingen omtrent zedenproblematiek. Om de ernst van deze verschillende soorten problematiek te kunnen duiden, dient de reclassering adequaat de risico's in te schatten middels gevalideerde risicotaxatie-instrumenten en het professioneel oordeel. Vervolgens dient de reclasseringswerker met al deze informatie een plan van aanpak op te stellen zodat risicofactoren kunnen worden beïnvloed en daarmee de kans op recidive vermindert.
- In *hoofdstuk negen* wordt nader specifiek ingegaan op het vakmanschap van professionals in de behandeling en begeleiding van zedendelinquenten. Vakmanschap wordt door **Ruud van der Horst** beschreven als 'de kennis en kunde die nodig is om werkzaamheden adequaat uit te kunnen voeren'. Daarmee is echter nog weinig concrete invulling gegeven aan wat dit begrip betekent in de specifieke context van de forensische zorg. Wat betekent dit voor het handelen

in deze sector richting specifieke patiëntgroepen? Na een verdere duiding van het begrip vakmanschap en de betekenis hiervan binnen de forensische zorg, zal dit begrip in dit hoofdstuk nader worden gezien in de context van de behandeling en begeleiding van zedendelinquenten.

- In de afgelopen decennia is er wereldwijd toenemende aandacht voor het verminderen van recidive onder veroordeelde zedendelinquenten. Een benadering die in dit verband veel aandacht heeft gekregen, is Circles of Support and Accountability (COSA). COSA wil het risico op terugval in crimineel gedrag verminderen door middel van sociale ondersteuning en toezicht. Kenmerkend voor COSA is de inzet van vrijwilligers bij deze doelen. De COSA-aanpak is in 1995 ontwikkeld in Canada en heeft zich van daaruit verspreid naar verschillende landen, waaronder Nederland.

In *hoofdstuk tien* beschrijven **Mechtild Höing, Jorg Willems en Netta Lazorgan**, mede vanuit het perspectief van de vrijwilliger, hoe COSA in de praktijk wordt uitgevoerd en ‘werkt’ en wat uit wetenschappelijk onderzoek bekend is over de werkzaamheid en werkzame elementen.

- In de hoofdstukken hiervoor werd ingegaan op de wijze waarop behandeling, begeleiding en re-integratie van zedendelinquenten succesvol kan plaatsvinden. In *hoofdstuk elf* wordt door **Jan Hendriks** getracht een verklaring voor (extreme) emoties en reacties op zedendelinquenten te vinden en wordt een relatie gelegd tussen deze emoties bij niet direct betrokkenen (buitenstaanders) en de invloed hiervan op politiek en wetgeving, die wellicht de effectiviteit van re-integratie juist in de weg staat. Specifiek zal daarbij aandacht worden besteed aan de (mogelijke) effecten van *naming and shaming*, zowel door burgers als via wetgeving. Een belangrijke vraag hierbij is: dragen de reacties vanuit burgers en vanuit de overheid bij aan een veiliger samenleving?
- *Hoofdstuk twaalf* betreft, zoals eerder genoemd, een boekbespreking door **Jaap A. van Vliet** – die in 2015 werd opgenomen in het tijdschrift *Sancties* – van het onderzoek *Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving* uit 2014.
- In *hoofdstuk dertien* gaat **Arjen Gerritsen** in op de rol van de burgemeester/de gemeente bij de terugkeer van zedendelinquenten in de vrije samenleving en met name gezien vanuit de situatie in Twente. Het hoofdstuk is een lichte bewerking van gespreksnotities die hij maakte voor zijn bijdrage aan het Congres Zedendelinquenten in maart 2023.

Referenties

- Boone, M.M., Van de Bunt, H.G., Siegel, D., m.m.v. Van de Ven, K. (2014). *Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving*. In opdracht van: Programma Politie & Wetenschap. Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Universiteit Utrecht; Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Bransen, E., Hulsebos, L., Nicholas, S. & Wolf, J. (2003). *Kwetsbare mensen over samenhang in de zorg*. Deelstudie in het kader van de rapportage van de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ) over de Staat van de Gezondheidszorg 2003: Keten zorg voor chronisch zieke mensen. Utrecht: Trimbos-Instituut.
- Möller, M. (1983). *Pedofiele relaties*. Deventer: Nisso/Van Loghum Slaterus.
- Mulder, E., Cense, M. & Van Berlo, W.T.M. (2023). Seksueel geweld bij volwassenen. In: J. van Doorn, J. Brands, M.J.J. Kunst, E.R. Muller, A. Pemberton & L. van Reemst (red.) *Slachtoffers. Onderzoek, beleid en praktijk*. Deventer: Wolters Kluwer, p. 178.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2001). *Kwetsbaar in het kwadraat*. Den Haag: RMO.
- Van Vliet, J.A. & Oei, T.I. (2006). Van stoornis naar delict. De verbrokkelde hulpverleningsgeschiedenissen van tbs-gestelden. In: Themanummer Tbs van *Pedagogiek, wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming*, p. 301-316.
- Van Vliet, J.A. (2011). Geïnstitutionaliseerde verwaarlozing: de 'Haagse' en de 'echte' werkelijkheid. In: *Proces* 1, p. 52-54.
- Van Vliet, J.A. (2015). Gevangene van het verleden, maar voor hoe lang? In: *Sancties* 2015/38, afl. 5 – november, p. 246-254.
- Van Vliet, J.A. & Menger, A. (2015). *Dader en slachtoffer: een paar apart?* Amsterdam: Logacom.
- Van Vliet, J.A. (2020) Voorzorg. In: *Proces* 4, p. 306-308.
- Zeldenrust, D., De Koning, P.P.W., Sengers, W.J., Van Schaik, C.Th., Van der Kwast, S. & Mulder, W.G. (1970). *Gewoon bijzonder. Beschouwingen over enige bijzondere vormen van seksueel gedrag*. Amsterdam: Humanitas.

Zedendelinquentie: prevalentie en trends

Jan Hendriks

Inleiding

De laatste jaren lijkt steeds meer de indruk te ontstaan dat het aantal zedendelicten toeneemt. Ongetwijfeld heeft dit mede te maken met de opkomst van de #MeToo-beweging waardoor steeds meer zaken aan het licht komen. Voorts komen er in de media voortdurend berichten naar voren van (min of meer) bekende personen die beschuldigd worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Al langer wordt melding gemaakt van seksueel misbruik binnen de Rooms-Katholieke Kerk (Commissie Deetman, 2010), in instellingen voor Jeugdzorg (Commissie Samson, 2012; Commissie Geweld in de Jeugdzorg, 2019) en binnen sportverenigingen. Seksueel misbruik blijkt een wijdverbreid fenomeen en doet zich voor in alle lagen van de bevolking. Het misbruik maken van machtsverhoudingen speelt daarbij veelal een belangrijke rol. Vanwege de niet-aflatende aandacht voor seksueel misbruik is het verleidelijk te veronderstellen dat er sprake is van een toename hiervan. Een relatief nieuw fenomeen, namelijk online misbruik (bijvoorbeeld *grooming* en chanteren met naaktfoto's), zou eveneens kunnen bijdragen aan een toename.

De vraag is echter of deze veronderstelde toename ook blijkt uit de (officiële) cijfers die we kennen. Dit is niet zo eenvoudig als het wellicht lijkt; er zijn diverse bronnen met cijfermateriaal en cijfers kunnen op verschillende wijzen geïnterpreteerd worden. Om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van de beschikbare data zal gebruik gemaakt worden van verschillende bronnen. In dit hoofdstuk zal een onderscheid gemaakt worden naar cijfers op basis van slachtofferenquêtes, enquêtes over dadergedrag, registraties bij de politie en registraties van verdachten. Aandacht zal worden besteed aan complicerende factoren zoals het *dark number* (het percentage delicten dat niet aan het licht komt), de geringe aangiftebereidheid, het lage oplossingspercentage en de problemen rondom veroordeling van verdachten.

Wat wordt verstaan onder zedendelict?

Wanneer er sprake is van strafbaar seksueel grensoverschrijdend gedrag spreekt men van een zedendelict. Zedendelicten worden beschreven in de artikelen 239-250 in het Wetboek van Strafrecht. Onder zedendelicten vallen onder meer de vol-

gende gedragingen: schennis van de eerbaarheid, bezit en vervaardigen van kinderporno, aanranding, verkrachting, ontucht en *grooming*.

Wat melden slachtoffers?

Uit de slachtofferenquête van Rutgers (2017) blijkt dat seksueel geweld en seksuele grensoverschrijding veel voorkomen. Ruim een vijfde van de vrouwen en 6% van de mannen heeft weleens tegen hun wil penetratie (oraal, anaal of vaginaal) of manuele seks (aftrekken of vingeren) meegemaakt en/of is gedwongen om seksuele dingen te doen die ze niet wilden (seksueel geweld). Een veel hoger percentage, namelijk ruim de helft van de vrouwen en bijna een vijfde van de mannen, is (ook) weleens gezoend of seksueel aangeraakt tegen hun wil (seksuele grensoverschrijding). Gevraagd naar de leeftijd waarop iemand voor de eerste keer seksuele grensoverschrijding meemaakte, zegt 5% van de vrouwen en 2% van de mannen dat ze jonger waren dan 12 jaar. Van de vrouwen was 14% en van de mannen 4% jonger dan 16 jaar. Wat betreft seksueel geweld blijven de cijfers onder de 12 jaar gelijk: 5% van de vrouwen en 2% van de mannen heeft dit meegemaakt. Van de vrouwen gaf 10% en van de mannen 3% aan dat ze jonger dan 16 jaar waren toen ze gedwongen werden tot seksuele handelingen en/of manuele seks of penetratie tegen hun wil meemaakten (Rutgers, 2017).

Wat melden anonieme daders?

Uit de enquête van expertisecentrum Rutgers (2017) blijkt dat 7% van de mannen en 2% van de vrouwen, naar eigen zeggen, zelf weleens iemand heeft gedwongen of onder druk gezet om seks te kunnen hebben. Deze cijfers zijn veel lager dan op grond van de slachtoffercijfers verwacht kan worden.

De percentages die vermeld worden in het onderzoek van Hendriks, Slotboom en Verbruggen (2010) onder adolescenten en jongvolwassenen tussen 15 en 24 jaar zijn (veel) hoger. Uit deze anonieme enquête blijkt dat de gemelde grensoverschrijdende gedragingen van jonge mannen (10,3%) en vrouwen (8%) niet significant van elkaar verschillen. Jonge mannen meldden wel ernstigere feiten. Het onderzoek van Hendriks, Slotboom en Verbruggen was een replicatiestudie van een Duits onderzoek (Krahé, 1998), waarin tot dezelfde conclusies gekomen werd.

Geregistreeerde zedencriminaliteit

Uiteindelijk doet slechts een beperkt percentage van de slachtoffers (of diens vertegenwoordigers) aangifte van een zedendelict bij de politie. Uit cijfers die Eenvandaag opvroeg bij de nationale Politie blijkt bijvoorbeeld dat er in een kwart

van de geregistreerde verkrachtingen aangifte werd gedaan. Uit gegevens van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2023) blijkt dat 11,4% van de slachtoffers melding van een zedendelict heeft gedaan bij de politie en 8,4% aangifte. Slechts een klein deel van de slachtoffers doet dus aangifte. Alleen als de veiligheid van het slachtoffer (of toekomstige slachtoffers) in het geding is, de geestelijke of lichamelijke integriteit van betrokkene is/wordt bedreigd of wanneer sprake is van een afhankelijkheidspositie, geeft de officier van justitie in sommige gevallen aan de politie opdracht om verder onderzoek te doen en wordt besloten om ambtshalve te vervolgen. Dit kan ook wanneer het maatschappelijk belang dit om andere redenen vereist.

Er is geen duidelijke langdurige trend waarneembaar in het aantal registraties. Tussen 1985 en 2010 was er aanvankelijk sprake van een forse toename en daarna van een forse afname van het aantal geregistreerde zedendelicten (zie bijvoorbeeld Bijleveld, 2007).

Tussen 2010 en 2015 dalen de registraties voor de meeste zedendelicten, uitgezonderd pornografie (zie tabel 1). Tussen 2015 en 2020 stijgt een deel van de registraties, uitgezonderd schennis, pornografie en overig. Over 2021 en 2022 zijn er alleen voorlopige cijfers beschikbaar die daarom hier niet worden vermeld.

Tabel 1 Registraties zedenmisdrijven (CBS Statline)

Jaartal	Totaal	Aan-rand-ing	Ver-krachting	Schennis	Ontucht	Pornografie	Ontucht misbruik van gezag	Overig
2010	9720	2495	1645	2015	1055	575	575	1360
2015	7730	1720	1265	1445	875	660	565	1195
2020	8090	1955	2065	1235	910	410	770	750

Opgeloste zaken

Slechts een deel van de zedendelicten waarvan aangifte is gedaan, wordt opgelost. Dit betekent dat er een verdachte is gevonden, hetgeen niet automatisch betekent dat deze ook veroordeeld zal worden. In de loop van de jaren neemt het percentage opgeloste zaken af (zie tabel 2). Van het totaal aantal aangiften van seksuele delicten wordt in 2010 nog 55,5% opgelost, maar in 2020 is dit afgenomen tot 37,9%. De grootste daling betreft verkrachtingen: het oplossingspercentage is in 10 jaar

tijd meer dan gehalveerd (van 57,3% naar 27,9%). Over 2021 en 2022 zijn er alleen voorlopige cijfers beschikbaar.

Tabel 2 Oplossingspercentage zedendelicten (CBS Statline)

Jaartal	Totaal	Aan-rand-ing	Ver-krachting	Schennis	Ontucht	Pornografie	Ontucht misbruik van gezag	Overig
2010	55,5	56,2	57,3	55,9	64,1	80,5	61,7	31,5
2015	49,8	46,0	44,7	60,2	55,8	79,9	55,9	23,8
2020	37,9	32,5	27,9	49,2	48,5	61,6	44,1	28,5

Verdachten en veroordelingen

Het aantal verdachten neemt sinds 2010 flink af, met uitzondering van ontucht met misbruik van gezag (zie tabel 3). Het aantal verdachten van verkrachting en ontucht met misbruik van gezag vertoont sinds 2015 een lichte toename. Over 2021 en 2022 zijn alleen voorlopige cijfers beschikbaar. Niet alle verdachten worden voorgeleid bij de rechter. In veel gevallen besluit de officier van justitie tot een technisch of een beleidssept.

Tabel 3 Aantal verdachten van een zedendelict (CBS Statline)

Jaartal	Totaal	Aan-rand-ing	Ver-krachting	Schennis	Ontucht	Pornografie	Ontucht misbruik van gezag	Overig
2010	5915	1595	1050	1175	715	575	355	445
2015	4095	825	625	880	540	565	310	350
2020	3305	665	665	625	480	270	360	250

Tussen de 80% en 90% van de verdachten die worden voorgeleid bij de rechter, worden ook werkelijk veroordeeld voor het plegen van een zedendelict (zie onder meer Bijleveld, 2007).

Minderjarigen en vrouwen

In tabel 3 is te zien dat het aantal verdachten van een zedendelict sinds 2010 fors is afgenomen. Om te bezien of deze afname voor bepaalde subgroepen even sterk is,